

АНАЛІЗ ЛІРИЧНОГО ТВОРУ

Програма курсу за вибором

для 8-9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів

Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах

(лист Інституту модернізації змісту освіти МОНУ

лист від 22.12.2016 № 2.1/12-Г-893)

Укладач:

Ткач А.В., методист міського методичного центру закладів освіти управління освіти Чернівецької міської ради

Рецензенти:

Бунчук Б.І., декан філологічного факультету Чернівецького національного університету ім.Ю. Федьковича, доктор філологічних наук, професор;

Єременко О.В., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури та компаративістики Київського університету імені Бориса Грінченка;

Квітень Є.Д., завідувач науково-методичного центру суспільно-гуманітарних дисциплін Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

З давніх-давен мистецтво слова було засобом збереження і передачі морального досвіду людства. Але життя показує, що одні сприймають його глибинну сутність, інші ж – лише поверховий шар. Нерідко аналізуючи твір, учні бачать лише текст, а підтекст залишається поза увагою або відкривається у такій формі, яка втратила здатність формувати почуття і переконання. Тому проблема аналізу поетичних творів завжди залишалася і залишається актуальною для вчителів-словесників: як навчити дітей глибоко сприймати та аналізувати ліричний твір, розкрити внутрішній стан ліричного героя. Отже, вчителям-філологам необхідно розвивати образне мислення школярів, бо саме воно допомагає їм досягнути позиції автора, добро, правду і красу, носіями яких виступають ліричні образи поетичного твору. За браком часу на уроках літератури вчителі обминають або недостатньо висвітлюють курс теорії літератури, що пов'язаний із системою віршування і який необхідний учневі для розуміння та цілісного аналізу ліричного твору. З цих причин поетично обдаровані діти не отримують всього необхідного для глибокого знання віршового мистецтва. А засвоєння законів і механізмів віршування сприяє розвитку творчих здібностей школярів, їх задатків до поетичної творчості.

Пропонована **програма курсу за вибором «Аналіз ліричного твору»** дає змогу розвивати учнів художньо, формувати їхнє естетичне сприймання, образне мислення, а сам аналіз поезії перетворити на засіб духовного збагачення школярів. Адже в процесі аналізу поетичного твору працює не лише увага й пам'ять, а й уява, формується образне мислення учнів, у центрі їх уваги підтекст – той внутрішній зміст, який треба передати, спираючись на своє розуміння прочитаного і дібрані для цього мовні засоби. Це формує творчу особистість школяра.

Програму розроблено для учнів 8-9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі з поглибленим вивченням української літератури, профільних гуманітарних класів, гуманітарних ліцеїв та гімназій; також вона може бути використана як курс для учнів, які прагнуть глибше зрозуміти мистецтво слова, мають здібності до власної поетичної творчості. Ще видатний мовознавець О.Потебня зазначав: *«Поезія не є виразом готового змісту, а, подібно до мови, є могутнім розвитком думки»*.

Мета вивчення курсу:

- допомогти учням глибоко і всебічно зрозуміти технологію поетичного мистецтва, красу віршованої мови, її мелодику, ідейне звучання поезії, відчуті близькість поезії до музики;
- розвивати й вдосконалювати вміння та навички віршування, сприяти всебічному розвитку, духовному збагаченню, самореалізації особистості у сучасному світі.

Складники цієї мети реалізуються через такі **завдання**:

- зацікавлення учнів ліричним твором як явищем мистецтва слова;
- вироблення вміння сприймати ліричний твір як явище мистецтва слова;
- осмислення поетичного слова та його глибоке розуміння;
- підвищення загальної освіченості учнів знаннями з теорії літератури, зокрема з основ віршування;
- акцентування уваги дітей на словообразах, допомога у їх осмисленні, поглиблення знань про мовні особливості ліричного твору;
- удосконалення навичок цілісного аналізу ліричного твору;
- розвиток естетичного смаку, творчого мислення, уяви для сприйняття та оцінки ліричного твору, розвиток власної уяви учнів виразними зоровими, слуховими, іншими образами, що мають художньо-естетичне значення;
- розвиток творчих і комунікативних здібностей учнів, їх уміння володіти мистецтвом віршування;
- сприяння творенню авторської поезії, допомога учням в самореалізації як творчим особистостям;
- виховання національно свідомого громадянина України засобами художнього слова, формування його гуманістичного світогляду, людини з почуттям власної гідності, здатної до саморозвитку, самовираження, самоутвердження.

Програма курсу складається з пояснювальної записки, вступу, п'яти тематичних блоків:

I. Лірика як рід літератури.

II. Ліричний твір та його ознаки.

III. Мовні особливості ліричного твору.

IV. Технологія аналізу ліричного твору

V. Поетичне мистецтво.

До програми включено матеріал, який на уроках літератури вивчається надто стисло, обмежено. У ній закладено підвалини загальної поінформованості учнів щодо теоретичних питань версифікації, які є необхідними в процесі аналізу ліричного твору; передбачається усвідомлення літературних знань, умінь і навичок володіти поетичним словом через систему практичних занять.

- У *першому блоці* програми подаються відомості про жанрову і тематичну класифікацію ліричних творів. Акцент зроблено на поняття «ліричний твір», «ліричний образ», «ліричний герой».
- Особливістю *другого блоку* є детальне вивчення ознак ліричного твору. Тут програмою передбачено поглиблене вивчення таких понять, як ритміка, римування, строфіка. Зосереджується увага на версифікації як розділі науки про віршові нормативи літературних творів.
- Зміст *третього блоку* програми передбачає встановлення зв'язку віршування та мовних особливостей ліричного твору. У ньому детально розглядаються фоніка, поетична лексика та поетичний синтаксис ліричного твору.
- *Четвертий блок* введе учнів у технологію аналізу поетичного твору, розкриє його наукові основи та конкретні методики.
- *П'ятий блок* дає можливість учням зустрітися із майстрами поетичного слова, презентувати своє мистецтво віршування.

Вивчення курсу розраховано на 70 годин. У програмі подано орієнтовне календарно-тематичне планування (розподіл годин між темами). Учителю може вносити зміни до нього, як і до самої програми змінювати кількість годин на власний розсуд).

Усього 70 год
(Теоретичні питання - 53 год. Практичні заняття - 17 год)

	З м і с т	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня
8 КЛАС		
2	ВСТУП Художня література як вид мистецтва. Образне слово, художній образ. Якості художнього образу. Загальна характеристика курсу «Аналіз ліричного твору», його мета і завдання.	Учень ● розрізняє літературу як вид мистецтва; ● розуміє поняття „художній образ”
8	І. ЛІРИКА ЯК РІД ЛІТЕРАТУРИ	
	Ліричний твір. Ліричний образ. Ліричний герой. Жанрова класифікація лірики. Архаїчна лірика (гімн, псалом, ода, дифірамб, послання, панегірики). Кастова лірика (альба, серенада, мадригал, епіталама, епітафія, епіграма, епістола). Пісня-вірш як найдавніший жанр лірики. Романс. Кантата. Ідилія. Медитація. Акровірш. Абетковий вірш. Поезія у прозі. Шарада. Шарж. Каламбур. Практичне заняття. Визначення жанру ліричного твору. Тематична класифікація лірики: громадянська, філософська, інтимна, пейзажна, сатирична. Єдність різних тематичних жанрів у одній поезії. Практичне заняття. Визначення тематичного жанру ліричного твору.	Учень ● розрізняє види ліричних жанрів, їх тематику; ● визначає жанрову та тематичну приналежність поезії
24	ІІ. ЛІРИЧНИЙ ТВІР ТА ЙОГО ОЗНАКИ	

	Різновиди художньої мови. Віршова мова. Версифікація. Кількісні системи віршування: античний та народнопісенний вірш, його підвиди. Гекзаметр. Якісні системи віршування (силабічна, тонічна, силабо-тонічна). Силабо-тонічний вірш. Ритмомелодика тексту. Ритм. Елементи ритмотворення: рядок, наголос, стопа, пауза, рима, строфа. Клавзула – чинник ритмічної організації мови поетичного твору. Види клавзул (окситонна, парокситонна, пропарокситонна, дактилічна). Рима. Види рим: за місцем ритмічного акценту (наголосу) – окситонні, парокситонні, дактилічні, гіпердактилічні; за якістю співзвуччя – багаті та бідні; за повнотою суголось – точні й приблизні; за способом творення – прості та складні. Асонанс. Консонанс. Інші види рим: монорим, панторима, тавтологічна, нерівноскладова, внутрішня. Римотворчі функції рим. Способи римування: суміжне або парне, перехресне, кільцеве або охопне, тернарне. Практичне заняття. Визначення видів рим, способів римування. Складання віршів з різними видами рим. Стопа. Основні особливості стопи, її види: двоскладові (хорей, ямб, пірихій, спондей) та трискладові (дактиль, амфібрахій, анапест, бакхій). Анакруза. Повні й неповні стопи. Види віршорядків: акателічний (неусічений), каталектичний (усічений), гіперкаталектичний (нарощений). Різностопові розміри. Логаеди. Цезура. Строфіка. Строфа, її особливості. Звичайні строфи: моностих, дистих, терцет, катрен, пентина, секстета, септима, октаверс, нонаверс, дециверс. Романські строфи: терцина, секстина, октава, тріолет, рондель, сонет. Строфи східного походження: гайку і танка, рубаї. Астрофічна поезія: довільний вірш і верлібр. Практичне заняття. Добір прикладів поетичних творів з різними видами строф і визначення їх віршованого розміру. Практичне заняття. Повна характеристика віршової форми.	Учень ● називає основні ознаки ліричного твору; ● розпізнає види рим, способи римування, види стоп та строф; ● визначає види рим, віршовий розмір поезії, вид строфи; ● вміє складати різні віршовані строфи з різними видами рим.
24	9 КЛАС ІІІ. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІРИЧНОГО ТВОРУ	

Взаємозв'язок віршування, мовних та жанрових особливостей віршованого твору. Лексика ліричного твору та її художні функції Стилістично забарвлена лексика: архаїзми, неологізми (загальноновживані й авторські), діалектизми (фонетичні, морфологічні, лексичні, фразеологічні, семантичні) – та її художні функції. Загальноновживані слова та жаргонізми. Лексико-фразеологічні засоби: багатозначні слова, синоніми й антоніми (в т.ч. і контекстні), омоніми, пароніми. Фразеологізми, їх роль у творі. Художні функції лексичних засобів у ліричному творі. Тропи. Прості тропи: порівняння (просте двочленне, просте скорочене, заперечне, у формі орудного відмінка), епітети (зображальні й постійні, звичайні, метафоричні, метонімічні, гіперболічні, іронічні), оксюморон. Складні тропи: метафора (власне метафора, уособлення і персоніфікація, алегорія, символ), метонімія (синекдоха, гіпербола, літота, антономазія, евфемізм, перифраз). Засоби комічного. Гумор, іронія, сатира, сарказм, інвектива, гротеск. Ідіоми. Крилаті слова. Практичне заняття. Аналіз мови ліричного твору. Роль поетичної лексики для створення художніх образів, передачі настроїв, почуттів ліричного героя. Практичне заняття. Складання ліричних творів та аналіз їх поетичної лексики. Роль морфемних засобів у ліричному творі: суфікси здрібніло-пестливої або зневажливо-згрубілої семантики, емоційно-експресивні функції префіксів. Художні функції пестливих слів та форми середнього роду. Фоніка поетичного твору: какофонія, евфонія, алітерація, асонанс, ониматопея. Художні функції звукопису. Фоносимволіка. Практичне заняття. Аналіз фоніки ліричного твору. Поетичний синтаксис у ліричному творі. Синтаксичні фігури. Інверсія, еліпса, апосіонеза, антитеза, асиндетон (безсполучниковість), полісиндетон (багатосполучниковість), зіткнення (анадиплоза), паралелізм. Риторичні або патетичні фігури: риторичне запитання, риторичне звертання, риторичний оклик, риторичне заперечення, риторичне ствердження. Повтори – третій фігурний тип поетичного синтаксису: анафора (єдинопочаток), епіфора (єдинокінчення), симплока (поєднання анафори з епіфорою). Кільце, тавтологія, рефрен. Художні функції засобів поетичного синтаксису. Практичне заняття. Аналіз поетичного синтаксису ліричного твору. Ознайомлення із словником літературознавчих термінів.	● Учень ● називає складники мови ліричного твору; ● відрізняє поетичну лексику, поетичний синтаксис і поетичну фоніку; ● розпізнає номінативну та стилістично забарвлену лексику, прості та складні тропи, синтаксичні фігури, звукову організацію поетичного твору; ● вміє визначати мовні особливості ліричного твору, аналізувати їх і коментувати їхню роль для створення художніх образів, використовувати здобуті знання при створенні авторської поезії, ● користуватися словником літературознавчих термінів.
---	--

6	IV. ТЕХНОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ЛІРИЧНОГО ТВОРУ	
	Основи аналізу ліричного твору. Зміст і форма твору. Складники змісту (тема, ідея). Мотиви та лейтмотиви. Складники форми (композиційна, сюжетна, образна, викладова). Єдність змісту і форми. Ідейно-художній аналіз ліричного твору (порядок аналізу та можливі його варіанти). Експресивні функції віршування. Практичне заняття. Ідейно-художній аналіз поезій буковинських митців слова.	Учень ● називає складники змісту і форми ліричного твору; ● визначає його тему, мотиви, лейтмотиви та ідею; ● знає послідовність аналізу поезії; ● вміє робити ідейно-художній аналіз ліричного твору, визначати художню цінність поетичних творів.
6	V. ПОЕТИЧНЕ МИСТЕЦТВО	
	«Живе слово лірика». Зустріч із майстрами рідного слова Практичне заняття. «Я вмію...» Написання поезій на задану тему, із поданими римами. Поетичний дебют. Знайомство із віршованими творами учнів, їх ідейно-художній аналіз	Учень ● знає поетів-земляків; ● вміє добирати рими, складати поезію на задану тему; використовувати здобуті вміння і навички володіння художнім словом; ● вміє робити цілісний аналіз ліричного твору.

Рекомендована література

1. Бандура О.М. Дидактичні матеріали з теорії літератури. Навчальний посібник для 5-11 кл. серед. школи. – К.: Рад. школа, 1991. - 48 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред.. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. - К.: Либідь, 2001.
4. Косенко Н. Опорні схеми для аналізу літературних творів // Дивослово. – 2001. - № 4. – С.55.
5. Лесин В.М. Літературознавчі терміни. Довідник для учнів. – К.: Рад.школа, 1985. – 251 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І.Коваленка, ВІ.Теремка. - К.: Вид.центр «Академія», 2006. - 752 с.
7. Марко В. Основи аналізу літературного твору. Ст.перша і друга // Дивослово. – 1998. – № 9, с.38-41. - № 10. - С.37-42.
8. Мельничайко В. Аспекти лінгвістичного аналізу художнього тексту // Дивослово. – 1999. - № 9. – С.11-15.
9. Невінчана Н. Теорія літератури в школі: Удвох частинах. - К.: Ред. загальнопед. газет, 2004.
10. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Навч. посібник. – К.: Ленвіт, 2000. - 384 с.

11. Пахаренко В. Художнє слово. Короткий нарис практичної поетики // Українська мова та література. - 2001. - № 40. – 24 с.
12. Пахаренко В. Українська поетика. - Черкаси: Відлуння-Плюс, 2002. - 320 с.
13. Пелітейко І. Вивчення ліричних творів у 8-10 класах. Посібник для вчителя. К.: Рад. школа, 1982. – 215 с.
14. Противенська О.Г., Мещеренова Т.І., Теміз Я.В. Українська література у схемах і таблицях. - Х.: Видавнича група „Академія”, 2000. – 100 с.
15. Ситниченко А. Вивчення ліричного твору // Українська література в загальноосвітній школі. - 2001. - № 4. – С.41-43.
16. Ситниченко А. До проблеми шкільного аналізу ліричного твору // Дивослово, - 2001. - № 9. – С.15-20.
17. Ситниченко А. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу: Монографія. К., 2004. – 304 с.
18. Смайлова М. Чотири варіанти аналізу одного ліричного твору // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. - №6. – С.14-18.
19. Українська літературна енциклопедія: У 5-ти томах. - К.: Укр.енцикл. ім. М.П.Бажана, 1988-1995. - Т.1-3.

Орієнтовне календарно-тематичне планування

№ з/п	Зміст програмового матеріалу	К-сть год	Дата пров.
	8 КЛАС		
	Вступ (2 год)		
1-2	Художня література як вид мистецтва. Образне слово, художній образ, його якості. Мета і завдання курсу	2	
	I. Лірика як рід літератури (8 год)		
3	Ліричний твір. Ліричний образ. Ліричний герой.	1	
4	Жанрова класифікація лірики. Архаїчна лірика (гімн, псалом, ода, дифірамб, послання, панегірики).	1	
5	Кастова лірика (альба, серенада, мадригал, епіталама, епітафія, епіграма, епістола).	1	
6	Пісня-вірш як найдавніший жанр лірики. Романс. Кантата.	1	
7	Ідилія. Медитація. Акрівірш. Абетковий вірш. Поезія у прозі. Шарада. Шарж. Каламбур	1	
8	Практичне заняття. Визначення жанру ліричного твору	1	
9	Тематична класифікація лірики. Єдність різних тематичних жанрів у одній поезії.	1	
10	Практичне заняття. Визначення тематичного жанру ліричного твору.	1	
	II. Літературний твір та його ознаки (24 год)		

11-12	Різновиди художньої мови. Віршова мова. Версифікація.	2	
13	Ритмомелодика тексту. Ритм. Елементи ритмотворення	1	
14	Клавзула, її види	1	
15-17	Рима. Види рим	3	
18-19	Способи римування	2	
20	<i>Практичне заняття.</i> Визначення видів рим, способів римування.	1	
21	<i>Практичне заняття.</i> Складання віршів з різними видами рим	1	
22	Стопа. Основні особливості стопи, її види	1	
23	Двоскладова стопа	1	
24	Трискладова стопа. Анакруза.	1	
25	Повні й неповні стопи. Види віршорядків	1	
26	Різностопові розміри. Логаеди. Цезура.	1	
27-28	Строфа, її особливості. Звичайні строфи	2	
29	Романські строфи	1	
30	Строфи східного походження	1	
31	Астрофічна поезія: довільний вірш і верлібр	1	
32-33	<i>Практичне заняття.</i> Добір прикладів поетичних творів з різними видами строф і визначення їх віршованого розміру.	2	
34	<i>Практичне заняття.</i> Повна характеристика віршової форми.	1	
9 КЛАС			
III. Мовні особливості ліричного твору (24 год)			
35	Взаємозв'язок віршування, мовних та жанрових особливостей віршованого твору	1	
36	Стилістично забарвлена лексика	1	
37	Загальноживані слова та жаргонізми	1	
38-39	Лексико-фразеологічні засоби. Фразеологізми, їх роль у творі. Художні функції лексичних засобів у ліричному творі.	2	
40-41	Тропи. Прості тропи	2	
42-43	Складні тропи	2	
44	Засоби комічного. Ідіоми. Крилаті слова	1	
45	<i>Практичне заняття.</i> Аналіз мови ліричного твору. Роль поетичної лексики для створення художніх образів, передачі настроїв, почуттів ліричного героя	1	
46	<i>Практичне заняття.</i> Складання ліричних творів та аналіз їх поетичної лексики.	1	
47	Роль морфемних засобів у ліричному творі	1	
48-49	Фоніка поетичного твору. Художні функції звукопису. Фоносимволіка.	2	
50	<i>Практичне заняття.</i> Аналіз фоніки ліричного твору.	1	
51-52	Поетичний синтаксис у ліричному творі. Синтаксичні фігури	2	
53	Риторичні або патетичні фігури	1	
54-55	Повтори – третій фігурний тип поетичного синтаксису. Кільце, тавтологія, рефрен.	2	
56	Художні функції засобів поетичного синтаксису.	1	
57-58	<i>Практичне заняття.</i> Аналіз поетичного синтаксису ліричного твору. Ознайомлення із словником літературознавчих термінів.	2	
Технологія аналізу ліричного твору (6 год)			
59	Зміст і форма твору	1	
60-61	Ідейно-художній аналіз ліричного твору (порядок аналізу та можливі його варіанти)	2	
62	Експресивні функції віршування	1	
63-64	<i>Практичне заняття.</i> Ідейно-художній аналіз поезій митців слова рідного краю	2	
Поетичне мистецтво (6 год)			

65- 66	«Живе слово лірика». Зустріч з митцем слова рідного краю	2	
67- 68	<i>Практичне заняття.</i> «Я вмію...». Написання поезій на задану тему, із поданими римами.	2	
69- 70	Поетичний дебют. Знайомство із віршованими творами учнів, їх ідейно-художній аналіз	2	